

Speranțele și Surprizele unui TITLU

Luat în sine, titlul **scrierii Liviu Rebreanu Ion - universul uman**, Ed. Dacia Cluj, 2004, semnat de Săluc Harvat, e promițător în sensul că promite o abordare complexă a celebrului roman rebrearian. Raportat la conținutul scrierii își produce însă o dezamăgire. Titlul, nici pe departe, nu răspunde pozitiv orizontului de așteptare provocat.

Scrierea beneficiază de un generos “cuvânt înainte” semnat de universitarul băimărean Gheorghe Glodeanu. Ce aflăm din el? 1) Scrierea se așează cuminte într-o “direcție generoasă” a exegezei rebreariene; 2) lucrarea se adresează, cu predilecție elevilor și studenților [...] unui anumit segment de cititori, mai exact cititorului aflat în formare, care reușește să găsească aici numeroase informații utile”; 3) autorul scrierii “nu își propune să aducă noutăți spectaculoase în interpretare, nu intenționează să răstoarne punctele de vedere deja existente, dar reușește să sintetizeze foarte bine bogata informație consacrată problemei abordate”. Gheorghe Glodeanu mai găsește scrierii în discuție și alte merite pe care ne grăbim să le consemnăm; a) insistența pe construcția romanului; b) dorința de a merge în adâncimile textului; c) fișele caracterologice ale personajelor “reprezintă niște complexe fișe de dicționar, extrem de utile pentru elevi”.

Dar înainte de a trece la analiza raportului aritmetic și calitativ dintre recomandare și conținutul scrierii în cauză e nevoie de niște amendamente la două afirmații aparținând semnatarului “cuvântului înainte”. Prima, afirmând că autorul scrierii insistă, spre deosebire de bibliografia rebreariană de până la dânsul, pe personajele de planul al doilea al romanului, în speță pe intelectualitatea satului, D-l Glodeanu scrie: “De fapt, la data apariției romanului viața intelectualilor români din satele transilvănene constituie o temă inedită în cadrul literaturii autohtone [s.n. - I.P.]. Am uitat oare cele două celebre nuvele ale anterebreanului Ioan Slavici? Am uitat pe Octavian Goga cu nu mai puțin celebrele sale “portrete-lirice”? Un istoric al revistelor literare românești ne-ar mai putea furniza niscaiva exemple pe care în mod justificat istoria literară le ignoră. Și nu ne-am referit decât la perimetrul transilvan! Secunda: “De altfel noutatea investigației trebuie căutată tocmai în atenția acordată personajelor de al doilea plan [mai exact și corect personaje episodice, de fundal și atmosferă] ignorate de obicei de către critica literară”. Nu atât personajele respective au fost ignorate, cât anumite aspecte problematice ale romanului [spre exemplu, problema națională] care ar fi atras în discuție și aceste personaje.

Nu mă consider un conservator așa că am purces la lectura celor 140 de pagini despre romanul Ion fără să mai țin seama de zicerea populară despre **pomul lăudat**. În urma lecturii au rezultat niște însemnări pe care ne-am străduit să le ordonăm urmând cuprinsul scrierii.

Scrierea are un prim capitol amplu cu un titlu incitant: Preliminarii la o posibilă poetică a romanului Ion. Din nefericire respectivele pagini (32 la număr) au rămas la stadiul de “preliminarii”. Cauza principală – textul ne-a furnizat părerea – e că autorului nu-i prea clar conceptul operațional de poetică a romanului. Am recitit cu atenție capitolul pentru a nu cădea în păcatul negațiunii, dar aceeași constatare: poetica romanului [fie ea și doar sub formă de preliminarii] e redusă la factologia genezei și a redactării și la rezumarea subiectului. Dar capitolul respectiv mai are și alte neajunsuri, de la simplele amănunte până la afirmațiile ce se vor ... cu greutate. Cu toate că până la 1920, anul publicării lui Ion, romanul românesc a cunoscut câteva realizări mai mult decât notabile totuși “romanul lui Liviu Rebreanu, afirmă autorul a marcat un moment de cotitură în istoria genului fiind apreciat ca o realizare de excepție”. Firesc era ca autorul să argumenteze la modul concret în ce constă “momentul de cotitură”. Or, el se mulțumește cu însurirea a 6 citate din 6 critici care sună mai mult a

generalizări conclusive decât a demonstrație, excepție făcând fraza din Eugen Lovinescu. Facem această observație critică nu doar din dorința de a nega, ci pornind de la afirmația din “cuvânt înainte” conform căreia scrierea în cauză se adresează elevilor. Dacă azi puțini elevi mai citesc [integral] romanul, atunci cum vor mai citi ei câteva zeci de pagini de critică mai ales că trebuie să facă efortul de a le căuta, pentru a pricepe în ce constă calitatea de “piatră de hotar” a operei lui Liviu Rebreanu în istoria romanului național. Și apoi de ce se citează numai și numai din cei vechi de peste cincizeci de ani?!

Mai departe. Ne oprim la o frază “exegetică”: “După cum a precizat Rebreanu în mai multe rânduri romanul **Ion** a inaugurat un proiect epic amplu, proiect în care urma să fie incluse două cărți: Răscoala și Întunericul”. Problema nu a fost tranșată de istoria literară. Ea e mult mai complicată și de ce nu, și delicată, cât pare. O astfel de aserțiune presupune clarificarea a două probleme. În primul rând trebuie făcută distincția între **ciclu** și **unitatea** unei OPERE. În al doilea rând adevărul e că Rebreanu nu a avut ideea de ciclu românesc decât după publicarea Pădurii Spânzuraților și ea s-a cristalizat odată cu tipărirea Răscoalei. Când în 1938 Rebreanu lansează “marturisirea clară” cu privire la ideea de ciclu, el o face mai mult din orgoliu pentru a fi în ton cu tentative de acest gen din opera literară respectivă. Altfel spus, adaptat pieții, romanul nostru lansează un PROMO. Acestea ar putea fi cauzele care au făcut ca ideea aceluiași să rămână doar o simplă afirmație.

Și problema modelelor nu e chiar simplă. Problema implică și aspectul originalității lui Rebreanu și încadrarea lui într-un anumit curent literar, într-o anumită orientare estetică și filosofică. Fără păreri, autorul merge pe urmele criticii literare mai vechi scriind: “La apariția romanului Ion, Liviu Rebreanu avea suficiente repere autohtone cu privire la roman. Nu se va folosi de nici unul dintre acestea. Modelul autorului lui Ion se regăsește mai curând în scrierile lui Tolstoi, Balzac, Zala”. Dacă citim în paralel Țăranii de Balzac, Pământul de Zala și Ion-ul nostru nu putem ajunge decât simple repere [evident de valoare] în “patima sa de a-și urma **glasul romanului**. Rebreanu avea ambiția de a crea un echivalent autohton pentru cele două romane franțuzești, de altfel romane modeste creației celor doi romancieri de pe malurile Senei. Din fericire pentru noi, Rebreanu și-a depășit modelele și a realizat mai mult decât o replică românească. În ecuația modelor se c-am uită că scriitorul nostru e un bun cunoscător al romanului realist-naturalist german. Dacă e să vorbim de un model [dar unul cetalitic, în termeni blagieni] atunci acela nu-i altul decât Tolstoi, “uriașul” cum îl numește chiar Rebreanu. Tolstoi e model pentru suprastructura romanului, pentru infrastructura lui îl are ca “model” pe Nietzsche.

După cum am afirmat mai devreme, se insistă în mod exagerat pe geneza romanului. Or, într-o lume cu caracter didactic asemenea “exegeze” nu-și mai au locul. Bine venite erau niște idei, perspective, propuneri de interpretare care să pună în mișcare procesul de gândire al elevului. Factologia goală și inutilă e un adevărat leș în nacela hermeneutică.

Insistența pe rezumat alungă din pagină decodriile: pur și simplu se ignoră funcționalitatea și polisemia unor metafore simbol precum drumul și hora și a altora cum ar fi cele din titlurile celor două părți și ale capitolelor. Furat de rezumatul subiectului, autorul debitează niște banalități, unele de-a dreptul haioase: “Hora, locul de întâlnire și de petrecere, este un mediu prielnic de confruntări, de «reglări de conturi», de grupări pe criterii sociale etc”. Să mai comentăm?

Despre protagonistul romanului se afirmă: “Eroul lui Rebreanu se dezvoltă din punct de vedere caracterologic într-o succesiune de contraste [...] Patima pământului va fi substituită de cea a iubirii”. Personal nu accept o asemenea idee. Dacă acceptăm că Ion e un tip [de fapt el este mai mult atipic] atunci este aproape un nonsens să spui că evoluează caracterologic, când de fapt

el trece prin diferite situații care îi dezvăluie caracterul dat de la început, variază doar gradul de intensitate al manifestării caracterului. Dacă acceptăm că Ion este un personaj tragic [nu dramatic] atunci nu putem vorbi de evoluție caracterologică. De la început până la sfârșit, caracterologic Ion este același: subjugat deopotrivă celor două glasuri. Ion e un ins care își provoacă destinul. Conform lui Aristotel caracterul este destinul în manifestare.

De la publicare și până azi, se susține în tonalități diferite că “partea vulnerabilă a romanului este stilul care e lipsit de o notă personală”. A nu fi calofil nu înseamnă că este lipsit de stil. Autorul scrierii pe care o supunem operației nu exprimă nici o opinie personală, ci doar citează câteva pareri din Octav Botez, Arghezi, Lovinescu etc. O lectură atentă a romanului infirmă asemenea aserțiuni. Găsim în Ion și descrieri, și simboluri, și “mari metafore”, și imagini auditive ori vizuale numai că acestea nu se mai înscriu în tradiția calofiliei, a “stilului frumos”. Ele fac suportul “stilistic” al unui complex vizionar specific **constructorului** Rebreanu prin care el mișcă puțin realismul tradițional de care este legat în mod procustian.

În scrierea pe care o discutăm mai găsim afirmații de genul: “Ion e răpus de gelozie”. Dacă la atât e redus destinul tragic al protagonistului atunci nu mai avem ce comenta. Iar câteva pagini mai încolo romanul lui Rebreanu e trecut în rândul scrierilor erotice! Autorul afirmației nu-și argumentează opinia așa că nu știm dacă Rebreanu e așezat alături de confrăți interbelici ca Drumes, Dessila ori alături de nu știu ce romane publicate în colecția “romanul de dragoste” al Ed. Eminescu!

Capitolul al doilea este consacrat caracterizării personajelor sau după cum spune autorul “univesului uman” al romanului. Mai întâi sunt “caracterizate” personajele din prim planul romanului: Ion, Ana, Florica, George, Baci. Urmează apoi cele din planul secund: preotul Belciug și Herdelenii. În fine urmează personajele episodice, de fundal și de atmosferă. Din nou te împiedici factologie și de parafrizarea subiectului. Caracterizările, câte sunt, rămân fade. Comentatorul nu depășește litera scrisă rămânând la suprafața ei. Dar să negăm totalmente prezența ideilor personale. Încercăm să exemplificăm: “[...] lăsând impresia unui caracter puternic, s-a dovedit că de fapt Ion este un om slab, vulnerabil, ușor de învins”; “George e îndrăgostit de Ana lui Vasile Baci”. Aceste două păreri originale trebuie corectate. Ion nu e învins de nimeni. El își urmează destinul într-un ritm vital patimaș. George nu e îndrăgostit (erotic) de Ana. El dorind căsătoria cu Ana nu face decât să urmeze supus voința familiei sale și a lui Baci, tatăl Anei, familii care respectă niște cutume matrimoniale specifice satului arhaic și tradițional. Câteva rânduri mai departe ne oprește următoarea frază: “Când este convins că Florica îl înșală cu Ion, George își construiește cu abilitate planul răzbunării”. Am recitat romanul dar nu am regăsit la George convingere și cu atât mai puțin subtilitate. Caracterizări de felul acesta dovedesc că autorul lor nu a pătruns nici caracterul, nici funcționalitatea personajului cu numele George Bulbuc. Și apoi, Ion nu e “victima” lui George. Cel mult îi este dușman sau mai degrabă rival în toate cele. Caracterizările consacrate mulțimii de personaje de figurație nu sunt altceva decât un simplu inventar (glosar?) de nume.

Am fi dorit să ne oprim aici cu ... dar scrierea mai impune câteva observații ... tot critice. O scriere cu pretenții nu admite scăpări, inexactități chiar dacă sunt de de amănunt deoarece, nu de puține ori, ele pot schimba sau deturna o anumită realitate din operă. Nu puține sunt și folosirea improprie a cuvintelor. Cazurile sunt ușor de depistat. Cităm doar o frază care c-am șchioapătă sub aspectul sintactic-logic: “Urmând geneza scrierilor lui Liviu Rebreanu pe baza numeroaselor interviuri, articole programatice, note reunite în volumul cu titlul Amalgam, în Caiete și Jurnal, Nicolae Gheram, în raportul critic ce însoțește ediția Opere (vol.1-20), se poate

reconstitui laboratorul intim de creație al scriitorului, conturând cu lux de amănunte profilul moral al scriitorului, crezul lui artistic”. Să fie doar greșeli de tipar?!

În “cuvânt înainte” se afirmă că această scriere oferă “numeroase informații utile”. Or, pagina 126 - Ediții în limbi străine – contrazice în mod categoric. Reproduc pagina: Ion, Praga, 1929; Ion, Lanciana (Italia), 1930; Ion, 1932; Ion, Viena, 1941; Ion, Brno, 1943; Ion, Zagreb, 1943; Ion, Paris, 1946. Datele respective le cunoaște toată lumea cam de multă vreme, dar ce traduceri noi sau reeditări s-au mai făcut în intervalul 1946 - 2000 nu aflăm. Prin urmare la substanța scrierii, mai că inutile sunt și cele 9 pagini (130 - 139) de Indice alfabetic al personajelor romanului “Ion” și de Indice de nume.

Și în legătură cu bibliografia ar fi ceva de consemnat. În lista bibliografică apare o lucrare excepțională, dar care nu-și face prezența în paginile scrierii. Ne referim la Structuri narative la Liviu Rebreanu, de Elena Dragoș (1981). Desigur că nu ești obligat, uneori ești pus în imposibilitatea, să studiezi toată bibliografia critică, dar lista bibliografică cumulată de autorul scrierii despre romanul lui Ion e destul de subțire. Lipsesc câteva contribuții fundamentale [unele din ele antedecembriste, deci nu se pune problema posibilității consultării lor]. Amintim: Petru Mihai Garcea, Nesomnul capodoperelor, C.R., 1977; Nicolae Crețu, Constructorii ai romanului, E.E., 1982; Stancu Ilin, Liviu Rebreanu în atelierul creației, Ed. Minerva, 1985; Alina Pamfil, Spațialitate și temporalitate – eseuri despre romanul românesc interbelic, Ed. Dacopress, Cluj, 1993; Liviu Malița, Alt Rebreanu, Ed. Cortimpex, Cluj, 2000. Și mai sunt două titluri care, chiar dacă nu abordează romanul Ion, totuși îți furnizează idei. Mă refer la Romanul psihologic românesc (1978) de Al. Protopopescu și Romanul de analiză psihologică în literatura română interbelică (1983) de Gheorghe Lăzărescu. Raportarea la aceste completări bibliografice dezvăluie precaritatea scrierii supusă analizei de față.

Opera apertă înseamnă în esență că odată ce a intrat în patrimoniu și în circuitul lecturii opera numai că se desparte de părintele ei, dar îi depășește intențiile. Cu fiecare lectură opera își dezvăluie noi aspecte. Chiar Rebreanu afirma că procesul creației și rezultatul lui sunt taine dumnezeiești. O primă greșală a autorului este că pornește la redactarea scrierii sale despre capodopera lui Rebreanu uitând de conceptul lui Umberto Eco. A doua greșală este că autorul coboară la nivelul cel de mai jos al cititorului [elevul] în loc să procedeze la ridicarea acestuia spre trepte superioare.

Apariția cu ceva timp înainte de data consemnată mai jos de noi, scrierea pe care am analizat-o e un exercițiu modest de pregătire pentru BAC.